

Ольга Поліщук

СИМУЛЯКРИЗАЦІЯ В АЛЬТІСТОРИЧНОМУ ТВОРІ В. КОЖЕЛЯНКА «ДЕФІЛЯДА В МОСКВІ» ЯК ВИЯВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається феномен симулякра в альтернативно-історичному романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві». Особливостями вияву симулякризації та впливу глобалізації у романі є залучення симулякрів із статусом квазі та симулякрів вдаваної дійсності.

Ключові слова: глобалізаційні процеси, симулякризація, квазідокументи, симулякри вдаваної дійсності.

Глобалізаційні процеси в сучасному світі охопили усі сфери людського буття: прямо чи опосередковано вони впливають на економічні, політичні, фінансові, інформаційні галузі, на культуру та мистецтво. Не могли великомасштабні процеси глобалізації не зачепити й літературу, підштовхуючи її до осмислення нових проблем як загального плану, так і часткового. У сучасному літературному процесі все більше стає помітною тенденція змалювання письменниками у своїх художніх творах різних варіантів історичного розвитку окремих країн чи всього людства загалом. Це зумовлено не тільки теоретичними, але й важливими практичними задачами, які постали перед людством у ХХІ ст. Сучасний світ, сповнений глобалізацією, занадто мінливий, і щоб встигнути за ним, виживши у шаленому темпі сьогодення, людині необхідно навчитися робити прогнози на майбутнє, передбачаючи, який із можливих варіантів її найбільше буде влаштовувати. З цією метою потрібно звертатися і до досвіду минулого, розглядаючи останній як альтернативний історичний процес. Так з'являються альтісторичні твори як вияв глобалізаційних процесів у світовій літературі.

Українські та зарубіжні вчені-філологи тільки з першого десятиліття ХХІ століття починають розглядати вплив світової глобалізації на культурну діяльність людини, зокрема і на літературний процес. Серед таких науковців необхідно виділити польську дослідницю Є. Доманську [5], українських учених О. Галича [2], І. Лімборського [9], І. Дзюбу [4], Т. Денисову [3], російську дослідницю М. Толстанову [10] та ін., але їхні розвідки торкаються більш загальних питань щодо впливу глобалізації на художню літературу загалом та документальну літературу зокрема. Жодної студії, присвяченої впливу глобалізаційних процесів на альтісторичну літературу, вага якої в новітньому літературному процесі все більше зростає, немає. У цьому полягає актуальність нашої розвідки. Одним із виявів впливу глобалізації у світовій

літературі є феномен симулякризації як один із принципів побудови постмодерністських творів, зокрема альтісторичних.

Мета нашої розвідки полягає у дослідженні особливості вияву симулякрів в альтернативно-історичному творі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві».

Енциклопедія постмодернізму за редакцією Чарлза Вінквіста та Віктора Тейлора подає таке визначення симулякра: «це образ, подібність або відтворення. У сучасній англійській мові термін *simulacrum* означає «образ», «подібність», «туманне уявлення», «схожість», «вдавання», «симуляція» [6, 384]. Термін «симулякр» набув широкої популярності у філософії постмодернізму завдяки французькому філософу Жану Бодріяр, який розуміє його як «дійсність, яка приховує той факт, що її немає». Проте Ж. Бодріяр не є першовідкривачем цього явища, а спирається на праці французьких філософів Ж. Батая, П. Кловського та О. Кожева. Треба зазначити, що прообраз симулякра можна знайти у Платона, згідно з яким існує «*модель-ідеал (ейдос), котра викликає до життя свої копії, які можуть відображати ейдос як істинно, так і викривлено, хибно. Ті імітації-копії, котрі правильно відображають ейдос, характеризуються подібністю з моделлю-оригіналом, а ті, що відрізняються від моделі, відображають її хибно, вважаються імітаціями-симулякрами*» [4, 101–102].

На відміну від Платона, який розрізняв лише дві стадії відображення дійсності (правдиве й навмисно спотворене), французький філософ Ж. Бодріяр визначає симулякр як копію або відтворення дійсності і налічує п'ять послідовних фаз, через які той проходить, щоб стати «чистим» симулякром:

- «він є відображенням глибокої реальності»;
- «він маскує і спотворює глибоку реальність»;
- «він маскує відсутність глибокої реальності»;
- «він позбавляє зв'язку із будь-якою реальністю»;
- «він є чистим симулякром себе» [1, 12].

Альтернативно-історичні твори як українських, так і зарубіжних письменників новітнього літературного процесу наскрізь пройняті симулякрами. Ми вище зазначали, що введення симулякрів усіх стадій відображення дійсності до творів художньої альтернативістики є одним із головних принципів сюжетотворення останніх. Авторі вдаються до цього принципу із різних причин, виходячи з особливості вияву самого симулякра.

Так у своєму романі «Дефіляда в Москві» В. Кожелянко використовує цілу низку симулякрів, представлених у творі як квазідокументи. Підручник «Історія України за редакцією професора Ф. Оленя» за 1972 рік у романі є симулякром, тобто зображенням того, що насправді не існувало. Спираючись на філософію Жана Бодрійяра, вважаємо, що В. Кожелянко використовує таку особливість симулякра як маскування відсутності дійсності, яку він зображує у творі «Дефіляда в Москві». Взагалі весь роман сповнений подібною симулякризацією. Це огляд чернівецької газети «Дзигарок» за третє листопада 1941 року, яка не несе у собі жодного інформаційного навантаження, що доповнювало б чи розкривало весь ідейний зміст твору. Тому це вкраплення у текст письменник зробив лише з однією метою — замаскувати відсутність зображеної дійсності. По суті «Дзигарок» є квазігазетою. У тому ж дусі написано й лист Генці до Дмитра про події у Чернівцях. Цікавим симулякром, знову ж таки стилізованим під засекречені архівні документи під кодовою назвою «А що то було? Мабуть, НЛО», є матеріали «про те, що коїлось у період з 1941 року по 1945-й (дивний збіг, чи не так? Адже це хронологічні рами другої світової війни)» [4, 35]. Ще одну імітацію документа письменник використовує, коли вводить до свого роману «*твір учня сьомого класу ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГІМНАЗІЇ № 58*» [4, 28]. Учень у своєму творі називає роман В. Кожелянко «Дефіляда в Москві» історичним. Відповідно і події, зображені в історичному романі, повинні значною мірою відповідати тим, що відбувалися насправді. Проте у творі В. Кожелянко, окрім реального існування деяких історичних постатей, описувані події збігаються з реальними лише у тому, що війна розпочалася 22 червня 1941 року, усі подальші події є альтернативними, хоча і мають певний відсоток вірогідності. І хоча в учнівському творі є навіть посилення на так зване першоджерело (знову-таки автор використав це для підсилення правдоподібності існування роману українського письменника «Дефіляда в Москві»), вони не збігаються зі справжніми. Тому і твір учня сьомого класу має статус квазі. На сторінках роману В. Кожелянко знову зустрічаємо імітацію документа «*Міністерство закордонних справ України / Вих. N 229/AS / 24.08.1997 р. / Конфідентно / Г-ну Приймакові В., / Міністру*

закордонних справ / Московського царства / (Російської держави)» [4, 40], у якому мова йде про занепокоєння українського уряду тим, що «*на терені Царства (Росії — О. П.) з'явилися групи радикально налаштованої молоді <...>, які ведуть крамольні розмови: мовляв, Росія не може бути незалежною державою без України, а тим паче, відновити колишню Російську імперію, в якій Україна була б Малоросійською губернією*» [7, 40], проте Московський патріархат не хоче більше підпорядковуватися Київському патріархатові, про спроби оголошення рязансько-вологодського діалекту «*великоруским язиком*» тощо. І в цьому ж квазідокументі подано низку рекомендацій для виправлення такої неприйнятної ситуації: від закриття тисячі церков до заборони «*в школах та книгодрукуванні рязановологодського діалекту*» [4, 42]. В. Кожелянко намагається запевнити реципієнтів у реальності, справжності та непідробності описаної ним альтернативної історії, використовуючи для цього квазідокументи. Також залучення квазідокументів у художній літературі, на думку українського вченого О. Галича, засвідчують «*про тенденцію, що все яскравіше виявляє себе в новітній літературі: коли інтерес до документальності бачення людей і подій переростає в потребу імітувати документи й факти, таким чином розширюючи аудиторію потенційних читачів, що, можливо, також є одним із виявів глобалізаційних процесів у світовій літературі*» [13, 12–13]. Від себе додамо, що імітація документа, яку використовують письменники для запевнення реципієнтів у правдоподібності описуваних у художніх творах подій, є однією із рис, притаманних альтернативній літературі.

Вважаємо за потрібне також звернути увагу на те, що В. Кожелянко у своєму романі «Дефіляда в Москві» подає не лише суто альтернативний хід історичних подій чи змальовує персонажів альтернативних реальним, а також звертається до зображення альтернативної військової техніки та української армії, які у свою чергу також виступають симулякрами: «*...вже у вересні (йдеться про 1941 рік — О. П.) з'явилися перші українські танки, які з конвеєра Харківського танкового заводу вирушали прямо на фронт. Особливо добре зрекомендували себе моделі «Т-33» (у реальному вимірі Т-33 — це легкий плавучий танк англійського виробництва, який купив СРСР, але через знайдені недоліки ці танки так і не були прийняті на озброєння — О. П.). На Луганському заводі легкої металургії почали збирати українські самостріли, спочатку за фінською технологією — знамениті «фінки», автомати з круглим диском, згодом випускали дуже добрі скоростріли «АКМ» (автомат Калачника, модернізований). Але гордістю українських військовиків стали перші українські*

літаки військового авіазаводу конструкторського бюро геніального Антоненка. Це бомбовоз і транспортник «Ант», винищувач «Гонта» та штурмовик «Перун». <...> Українське військо завершувало формування двох повітряних армій (укомплектовувались переважно літаками українського виробництва), був окремий егерський корпус спеціального призначення, яким командував генерал-сотник (перше генеральське звання) Микола Лебедін. Цей корпус планувався не за загальновійськовим принципом: дивізія — полк — батальйон — рота — взвод — відділення, а за цілком новим: бригада — курінь (батальйон) — чота (щось середнє між ротою і взводом) — рій (самодостатня група з радіостанцією, снайпером, кулеметом, підривною і т. д.)» [4, 31]. Цікавою у творі є також деталь зображення альтернативної авіації у часи Другої Світової війни: «Остан з бійцями чекав біля чотиримоторного «Ту-95» [4, 28]. У реальному історичному вимірі Ту-95 був створений лише у 1952 році (у творі йдеться про 1941 рік). Письменник не подає жодного пояснення, чому цей літак у його альтернативній історії з'явився на 11 років раніше, які умови та чинники сприяли цьому. Отже, цей симулякр не має під собою ніякого об'єктивного підґрунтя, а базується лише на авторській фантазії.

Таким же симулякром, а саме вдовоною дійсністю, використаним письменником для утвердження в читацькій свідомості думки про правдивість та реальність описуваних у творі подій, є зображення альтернативних нагород України: «...медаль «За взяття Москви» (нагороджувались усі); орден «Шлях Сагайдачного» (коштовний витвір мистецтва із срібла; нагороджувались теж усі — від стрільця до генерала, але за визначні подвиги); медаль «Малиновий Хрест» (для солдатів); орден «Богдан Хмельницький» (для офіцерів) та орден «Князь Святослав» (для генералів); для моряків було впроваджено медаль «Синій Хрест» та орден «Князь Олег». А для літунів — медаль «Блакитний Хрест» і орден «Архангел Гавриїл». <...> Найвищою державною нагородою

України було проголошено «Орден Святого Андрія Первозванного» (золотий хрест із тризубом в центрі, одягався на шию)» [4, 31–32]. Взагалі у творі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві» дуже часто, майже на кожній сторінці, зустрічаються незначні, на перший погляд, деталі, що є альтернативними щодо реальних. Це і опис військової форми українських солдат, за основу якої була взята форма українських січових стрільців, і футбольний матч між київським «Динамо» та німецьким «Люфтваффе», який відбувся 21 вересня 1941 року та закінчився рахунком 5:2 на користь українських футболістів. Такі невеликі вкраплення у сюжеті є симулякрами, що несуть у собі важливе смислове навантаження для розуміння сутності альтернативності усього твору. Зазначені вище симулякри відображають принцип вдовоної дійсності у романі.

Отже, В. Кожелянко у своєму романі «Дефіляда в Москві» використовує феномен симулякра як одного з головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних творів. Особливостями вияву симулякризації у романі українського письменника є залучення таких симулякрів як: симулякри із статусом квазі (квазідокументи, квазігазети тощо), використані з метою маскування відсутності дійсності, та симулякри вдовоної дійсності (неіснуючі у реальності військова техніка та військові нагороди, футбольний матч-фантом тощо). Мета принципу симулякризації в альтернативних творах, яку переслідують усі письменники, полягає в утвердженні у читацькій свідомості думки про правдивість, реальність та непідробність описуваних у творі подій. Використання симулякризації у творі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві», на нашу думку, засвідчує про вплив глобалізаційних процесів у літературі, проте ця розвідка не претендує на вичерпність аналізу феномену симулякра як вияву глобалізації у світовій літературі. Вважаємо, що дослідження інших особливостей симулякра в сучасних альтернативних творах є перспективними.

ДЖЕРЕЛА

1. Бодріяр Жан. Симулякри і симуляція / Жан Бодріяр; [пер. з фр. В. Ховхун]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 230 с.
2. Галич О. Документальна література та глобалізаційні процеси у світі: монографія / О. Галич. — Луганськ : СПД Резніков В.С., 2013. — 264 с.
3. Денисова Т. Школа американської компаративістики: генеза, історія, характеристика / Тамара Денисова // Національні варіанти літературної компаративістики. — К. : Видавничий дім «Стилос», 2009. — С. 81–140.
4. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури [Електронний ресурс] // Літературний ярмарок. — Режим доступу: http://www.lit-jarmarok.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=419&Itemid=39
5. Доманська Є. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / Єва Доманська; пер. з польськ. та англ. В. Склокіна. — К. : Ніка-Центр, 2012. — 264 с.

6. Енциклопедія постмодернізму / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. — 503 с.
7. Кожелянко В. Дефіляда в Москві [Електронний ресурс] / В. Кожелянко. — Львів : Кальварія, 2000. — 51 с. — Режим доступу: <http://www.rulit.net/books/defilyada-v-moskvi-read-99268-1.html>
8. Куцепал С.В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом «пост-» : монографія / С.В. Куцепал. — К. : ПАРАПАН, 2004. — 323 с.
9. Лімборський І.В. Світова література і глобалізація: монографія / І.В. Лімборський. — Черкаси : Брама-Україна, 2011. — 192 с.
10. Толстанова М.В. Влияние глобализации на сферу литературы и науки о ней [Текст] / М.В. Толстанова // Постсоветская литература и эстетика транскulturации: жить некогда, писать ниоткуда. — М., 2004. — С. 76–88.

В статье рассматривается феномен симулякра в альтернативно-историческом романе В. Кожелянко «Дефиляда в Москве». Особенности проявления симулякризации и влияния глобализации в романе является привлечение симулякров со статусом квази и симулякров мнимой действительности.

Ключевые слова: глобализационные процессы, симулякризация, квазидокументы, симулякры мнимой действительности.

The article studies a phenomenon of simulacrum in alternative historical novel by V. Kozhelianko "Parade in Moscow". The peculiarity of displaying simulacra and globalization influence in the novel is attraction of quasi simulacrum and simulacrum of fabricated reality.

Key words: globalization processes, simulacrum, quasi-documents, simulacra of fabricated reality.

УДК 82.09(045)

Ірина Рибалка

ФАБУЛЬНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ТА ВІДКРИТІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті подано аналіз прийомів відкриття художнього тексту. Матеріалом для дослідження механізму функціонування таких прийомів обрано роман відомого італійського письменника У. Еко «Ім'я рози». Найбільша увага приділена множинності фабульних планів як одному з найефективніших прийомів реалізації суб'єктивного наміру автора відкрити власний художній текст.

Ключові слова: відкритість, інтертекстуальність, фабульний план, фабульний плюралізм, читач, реципієнт, сприйняття.

Зміни картини світу сучасності знайшли своє відображення у теоретичних працях та художніх практиках постмодернізму, який є одним із найскладніших для вивчення культурних явищ. Труднощі дослідження, насамперед, полягають у тому, що постмодернізм — реальний і незавершений процес сучасної культури.

Актуальність нашого дослідження зумовлена кількома фактами. По-перше, філософська теорія постмодернізму має стійку тенденцію до розширення дискурсивного поля, у постмодерністській рефлексії неможливо констатувати парадигматичну єдність. По-друге, аналіз літературного твору обов'язково передбачає

здійснення аналітичної процедури розрізнення суб'єктивного наміру автора (авторського задуму) та об'єктивних наслідків втілення цього задуму. По-третє, таке розрізнення пов'язане зі значними труднощами, а в разі дослідження творів, подібних до «Імені рози», ці труднощі набувають критичного характеру. Річ у тім, що роман був створений у перспективі ілюстрації теоретичної концепції відкритого твору. Отже, будь-який, навіть найдрібніший нюанс розповіді може бути позначений свідомою авторською інтенцією.

Всеохоплююча авторська рефлексія на подію розповіді надзвичайно ускладнює виявлення та опрацювання тих характеристик тексту, що могли